

השיעור השבועי

גליון מספר 356

הרב המקריא: הר"מ רבי יוסף אפרתי שליט"א
ראש ביהמ"ד להלכה בהתיישבות חקלאית

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
21:07	20:13	19:23	חל אביב
21:04	20:11	19:21	חיפה
21:07	20:14	19:24	באר שבע
21:04	20:11	19:21	

מסעי | כ' אב תשפ"ב

כתב וערך השיעור:
הרב דכיר פריץ שליט"א

דיני צום דחוי - ב

קטן שהגדיל בצום דחוי. מתי החולה יעשה הבדלה. יולדת ביום הל"א ללידה. דין שבוע שחל בו בשנה זו. ברכת "שהחיינו" בבין המצרים. שמיעת שירה מזרחית או שירה ווקאלית בבין המצרים. שמיעת שירים בימי ששי ובמוצאי שבת. סתם ויש הלכה כסתם לגמרי. בעלי ברית בתענית. אם יש בשבת אבלות בצינעא. "אשר יצר" כמה פעמים. לימוד תורה בשבת ט' באב

אבלות בקטן שהגדיל

ג. והנה לגבי קטן שהגדיל תוך שבעת ימי אבלות, כגון שנפטרו אביו או אמו, ובאמצע השבעה נעשה בר מצוה, לדעת מהר"ם מרוטנבורג (הובא ברא"ש פ"ג דמועד קטן סימן צו) - רבו של הרא"ש - מיום שהגדיל מונה שבעת ימי אבלות, ואינו מונה משעה שאביו נפטר ושאר בני הבית החלו לשבת שבעה, כי הוא היה קטן. ומדמה דין זה לדין אבלות קרובה ברגל. אולם הרא"ש - שהיה מגדולי הראשונים ואחד מעמודי ההוראה - חלק על רבו, ובשיעור הקודם הבאנו דוגמאות לכך שיכול לחלוק על רבו ובלבד שחולק לשם שמים ובעיקר מתבונן בדברים, וכתב שמאחר ובשעת פטירת אביו או אמו היה קטן, למרות שהגדיל, הרי הוא פטור לגמרי מדיני אבלות.

קיבלנו הוראות מרן

ד. מרן הבית יוסף (יו"ד סי' שצו) הביא את המחלוקת והכריע כדברי הרא"ש, ובשלחן ערוך (סעיף ג) פסק בזו הלשון: קטן שמת אביו ואמו, ואפילו הגדיל תוך שבעה, בטל ממנו כל דין אבלות ואינו חייב בו. כלומר שאינו חייב לא בדיני השבעה ולא בדיני השלשים ולא בדיני "ב חודש". אמנם הב"ח (שם) חלק על מרן וחזיק דברי מהר"ם מרוטנבורג, אבל חתנו הט"ז (סק"ב) חלק עליו וקיים דברי השלחן ערוך. השאגת אריה (סי' יז) פלפל הרבה וכתב שלא

הצום נעקר או תשלומין

א. ¹השנה ט' באב חל בשבת ודוחים את הצום ליום ראשון י' באב, ובשיעורים הקודמים חקרנו האם עקרו חכמים את הצום משבת ט' באב, והעבירוהו ליום ראשון י' באב. ובפרט לפי מה שאמרו בגמרא (תענית כט.) שרובו של היכל נשרף ב' באב, ואמנם התחילו לשרוף את בית המקדש בט' באב והולכים אחר תחילת הפורענות, אבל כאשר ט' באב חל בשבת עקרו את הצום והעבירוהו ליום ראשון. או נאמר שצמים ביום ראשון מדין תשלומין, כי עיקר הצום בתשעה באב, ורק משום מצות עונג שבת דחוה ליום ראשון.

קטן שהגדיל בצום דחוי

ב. הבאנו ו' נפקא מינה בחקירה, ואחת מהן לגבי קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה ביום ראשון י' באב, והלא קטן פטור מארבע תעניות ולא מחנכים אותו להתענות בהן, וכמו שכתבו האליה רבה (סי' תקמט סק"ו) והפרי מגדים (סי' תקמט א"א אות ב, וסי' תקנ א"א סק"ב) והח"י אדם (כלל קלג ס"ו) ועוד, ואפילו הוא יום קודם הבר מצוה. והנה אם נאמר שהצום תשלומין, כיון שבשבת היה קטן פטור מלהתענות, אך אם נאמר שעקרו את הצום משבת והעבירוהו ליום ראשון, כיון שביום ראשון הוא כבר גדול, חייב להתענות.

¹ מדברי הגאון רבי יוסף אפרתי שליט"א: פעם מרן הגאון הראשון לציון זצ"ל עלה על סולם לעיין בספר מסוים, והיה שקוע בו, וכשסיים לעיין שכח שהוא על סולם ונפל ושביר את ידו. הלכו לבקרו הגר"ש אלישיב והגאון הרב בצלאל זולטי זצ"ל, והרב אלישיב נתעכב שם זמן רב שלא כדרכו. כשיצאו הרב זולטי שאלו, למה כבודו התעכב יתר על מידה? והשיב לו: לכבודה של התורה, כי על מנת שלימוד התורה יקבע בלב, צריך להיות שקוע בלימוד עד ששוכח את העולם כולו... ומי שיעיין בספר נפש החיים לרבי חיים מוולאז'ין, בשער ד' מפרק י' ואילך, יראה שזהו היסוד בלימוד התורה. גדלותם של גדולי הדור - הגר"ש אלישיב והראשון לציון בעל היביע אומר - היתה דבקותם בתורה, ועל ידי כך זכו למעלות רבות ובראשן מעלת ידיעת התורה כולה. ואם כל אחד ואחד מאיתנו יתאמץ בזה, ואף אם יאמר לו יצרו כבר למדת היום מספיק, לא יתפתה לעצתו, בודאי יזכה לעלות במעלות אותם קדושי עליון, ובשכר זה נזכה לגאולה השלימה.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגאון רבי יוסף אפרתי ראש מכון מצוות התלויות בארץ, אנתנו ברבנות הראשית עומדים אתו בקשר הדוק בכל מה שקשור למצוות התלויות בארץ. אביו הגאון רבי שמעון אפרתי ע"ה, היה גר בחתיה ליד ביתו של מרן, והיה ראש מחלקת הכשרות ברבנות הראשית בתקופה שמרן כיהן כרב ראשי לישראל. זכה כבוד הרב לשמש בקודש את הגר"ש אלישיב זצ"ל שהשבוע מלאו עשר שנים לפטירתו. מרן והגר"ש אלישיב שררה ביניהם

שייך דיחוי באדם, וחזיק בזה דברי הב"ח נגד מרן. ומכל מקום כשרואים דבר שיש בו מחלוקת, עם כל הכבוד לשאר הפוסקים, אנחנו קיבלנו הוראות מרן.

להלכה

ה. לפי זה הוא הדין בנידוננו שאין לחייבו להתענות ביום ראשון י' באב, כי בשבת ט' באב היה עדיין קטן, והצום הוא תשלומין לשבת. וכן כתב הגאון האדמו"ר מסוכטשוב בשו"ת אבני נזר (סי' תכו). וזהו שלא כמשמעות דברי המנחת חינוך (מצוה שיג) והגר"ז - רבי יצחק זאב סאלוויצ'יק - על הרמב"ם (ריש הל' תעניות), שהצום נעקר משבת ונקבע ליום ראשון, ולדבריהם יש לחייב את הקטן להתענות. ואף שיש מחלוקת, הלא תענית תשעה באב היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

חינוך בנו הגדול

ו. הגאון המהרש"ם (ה"ג סי' שסג) חידש, כי למרות שצום דחוי הינו בגדר תשלומין, יש לחייב קטן שהגדיל להתענות, כי גם בשבת שהיה עדיין קטן, היה חייב במצוות מדין חינוך, ולא היה דחוי לגמרי, ועל כן חכמים המשיכו חיובו גם ליום ראשון. וכיוצא בזה כתב הרב צבי פסח בן הרב זאב פראנק בירחון מוריה (תמוז תשל"ב עמ' לב), לגבי קטן שהגדיל בספירת העומר, שמיטעם זה ימשיך לספור בברכה. ונמשך אחר סברא זו הרב אור לציון (ה"א ס"ס לו וח"ג עמ' קפ). אולם זהו חידוש גדול לומר שממשיכים את דין החינוך גם אחר שהגדיל, ומי שיעיין בדברי התוס' בפסחים (פח. ד"ה שה) יראה שאין מושג של חינוך באדם גדול. בילקוט יוסף (סה"ע עמ' שכו) הארכנו בזה והוכחנו שלא שייך להמשיך דין חינוך על אדם גדול [א.ה. וע"ע חזו"ע ארבע תעניות (עמ' סט) ויו"ט (עמ' רכג)].

מכה בנו הגדול

ז. בגמרא מועד קטן (יז. א) אמרו, שהמכה את בנו הגדול חייב נידוי ועובר על "ולפני עיוור לא תתן מכשול", וכתב מרן הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סעי' מג) בשם הקונטרסין (עמ' מה) על פי הגמרא בקידושין (ל), שנקרא גדול לענין זה בגיל 22 או 24, שאז אם יכהו יתריס כנגדו. ומשמע שלפני גיל זה - אף לאחר שנתחייב במצוות - יכול להכותו, וכמוכן מדובר בהכאה קלה על היד לומר שיחדל ממעשהו, ולא מלקות ארבעים... אבל בזמנינו אף אחד לא יעשה כן. על כל פנים מכאן היו שרצו להוכיח שיש מצוה לחנך את בנו גם לאחר גיל בר מצוה. אבל אין זו ראייה, כי לא מדובר שהאב מכה את בנו מדין חינוך, אלא אך טבעי הוא שאיכפת לאב מבנו ורוצה בטובתו², ולכן מדיכוי בדרך הישר, וכל עוד בנו כפוף ונכנע אליו נותן לו מכה קלה ליישרו. להלכה אין מושג של דין חינוך בגדול, ולכן קטן שהגדיל ב"י באב פטור מלהתענות, שהרי גם המהרש"ם הודה שצום דחוי הוא מדין תשלומין, וכדעת האבני נזר, וכן משמע דעת מרן הנ"ל, וספק דרבנן לקולא.

מתי החולה יעשה הבדלה

ח. חולה שנפל למשכב - אף שאינו בסכנת חיים - פטור מלהתענות, ואינו צריך ללכת לרופא שיקבע לו האם יצום, כי "לב יודע מרת נפשו", ודי בכך שהוא מרגיש שיש לו חולשה גדולה וסחרחורות או חום. ובדרך כלל אם רוצה יכול להתענות כמה שעות ולהשתתף עם הציבור, אבל השנה שצום תשעה באב חל במוצאי שבת, יבדיל על היין מיד במוצאי שבת, כי רק בדיעבד הולך ומבדיל כל היום כולו (פסחים קז). [א.ה. וע' יב"א ח"ט (חאו"ח סי' צא בהע' על שו"נ ח"ט אות ד) וחזו"ע שבת ב' (עמ' תטו) במ"ש ע"ד מרן הש"ע (סי' רצט ס"ו) שמבדיל עד סוף יום שלישי], אבל לכתחילה לכולי עלמא מבדיל מיד במוצאי שבת.

משנה אחרונה עיקר

ט. גם מרן זצ"ל בחזון עובדיה תעניות (עמ' שג) כתב, שחולה יבדיל מיד במוצאי שבת, ודלא כמו שכתב מרן עצמו בשו"ת יחווה דעת ח"ג (סי' מבהע')

² אב שרואה את בנו עושה דברים לא ראויים, ולא איכפת לו, לא זה טוב. היה אחד שבנו למד בתלמוד תורה וישיבה, ופתאום התקלקל, והאב סיפר לי את זה באדישות. אמרתי לו, תגיד לי, אחרי שראית אותו מחלל שבת עשית קריעה?

שאם אוכל רק למחרת יבדיל קודם אכילתו, ונמשך אחר דברי הכף החיים (סי' תקנו סק"ט). אבל תראו את גדלותו של מרן זצ"ל, שחזר בו מכוח מה שהעיר עליו הרב משאש - רבה של ירושלים - בשו"ת שמש ומגן ח"ב (סימן פח דף קג ע"ב), שהרי בתשובת הכנסת הגדולה (סי' עא) כתב מפורש, כי מכיון שהותר לחולה לאכול בכל שעה שירצה, בין ביום בין בלילה, יבדיל מיד אחר תפלת ערבית, כמנהג להבדיל בשאר מוצאי שבת. ונראה טעם הכנה"ג, כי מפני שעל החולה לא גזרו כלל, הילכך יכול להבדיל אפילו אם עדיין אינו צריך לאכול. אך בעלי ברית - אבי הבן המוהל והסנדק - שפותחים את הצום למחרת לאחר המילה או בחצות היום, לא יבדילו במוצאי שבת, אלא יבדילו קודם שיאכלו, כי אכילתם היא מצד שהוא יום טוב שלהם, וזה ניכר משעת המילה ולא במוצאי שבת (וכ"כ מרן זצ"ל בגיליון ליחוד"ד שם).

יולדת

י. עוד נפקא מינה לגבי יולדת שכל שלשים יום ללידתה דינה כחולה שאין בו סכנה והיא פטורה מהתענית, ואם בשבת ט' באב היא ביום השלשים ללידה, וביום ראשון י' באב היא ביום השלשים ואחד ללידה, כתב בשו"ת התעוררות תשובה (חאו"ח סי' שנג) - נין ונכד החתם סופר - שיש לחייבה בתענית, וכמו שחייבת בשאר העיניוים, הולכת עם נעלי בד ויושבת על כסא נמוך או על מזרון, והצום נעתק משבת ונקבע ליום ראשון. ויש לו סימוכין מתשובת הרשב"א (סימן תקכ) - ומרן השלחן ערוך (סי' תקנד סעיף ט) פסק כדבריו שם - שכתב, שבשבת זו לא נוהגת אבלות שבצינעא, כי זו אבלות ישנה, וכל שכן שעקרו את התענית מתשיעי לגמרי והעמידוה בעשירי. גם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' מד) כתב, שיוולדת שחל יום שלשים ואחד ללידתה ביום צום תשעה באב דחוי, חייבת להתענות, כי התענית נעקרה לגמרי משבת ותקנו אותה ביום ראשון, ואינה תשלומין. ולדבריהם גם שקטן שהגדיל ביום צום תשעה באב דחוי, חייב להתענות.

שבוע שחל בו

יא. עוד נפקא מינה, האם בשנה זו שהצום דחוי חלים דיני שבוע שחל בו תשעה באב, והנה אם נאמר כדברי הרשב"א הנ"ל שהתענית נעקרה משבת ונקבעה ביום ראשון, אין השנה את ההגבלות של שבוע שחל בו תשעה באב, כי אמנם באותו שבוע חל התאריך ט' באב, אבל לא צום תשעה באב.

ברכת שהחיינו

יב. אמנם גם השנה שלהלכה אין לנו דיני שבוע שחל בו, אבל יש את שאר מנהגי האבלות של בין המצרים, שלא מברכים ברכת "שהחיינו" על בגד חדש, או על פרי חדש, אלא רק בשבתות שבינתיים, ומראש חודש אב נמנעים מלבדך "שהחיינו" על בגד חדש אף בשבת שבינתיים.

שירה מזרחית

יג. וכן בבין המצרים לא שומעים תזמורת וכלי שיר, מכל סוג. אמנם יש שרצו להתיר לשמוע שירה מזרחית של מקאמים, המלווה בכלי שיר, שהרי המגן אברהם (סימן תצג סק"א, וסימן תקנא סק"ב) כתב שימים אלו אסורים בריקודים ומחולות, ומזה למדו הרב פיינשטיין (בשו"ת אגרות משה חאו"ח סימן קסו) ועוד מאחרוני זמננו שיש להימנע מלשמוע שירים עם כלי שיר, וכן שירים המוקלטים ברדיו או בטייפ, המביאים לריקודים ומחולות. ולפי זה לכאורה מי יכול לרקוד במקאם עג'אם או שיגאם... מעיקר הדין יש מקום להקל בזה, אך למעשה לא כדאי להקל, כי יכול להמשך לשירה נלהבת יותר.

שירה ווקאלית

יד. מותר לשמוע שירה ווקאלית, כי אין שם כלי שיר אמיתיים, ורק עושים קולות עם השפתיים והלשון. בבית הכנסת הגדול, בשבתות מיוחדות כמו

ישבת על הארץ ובכתי? שיראה כמה זה כואב לך ויבין כמה חמור מה שהוא עושה! אבל הבן רואה שלא איכפת לך, ואומר 'בדיל יעבור'. מצד אחר אסור להרחיקו, מצד שני יבכה עליו בפניו.

שבת הגדול או שבת תשובה, ראיתי כמה פעמים שיש להם מקהלה שעושים שירה ווקאלית, כל אחד משמיע קול כמו כלי שיר אחר... מותר לשמוע שירה כזו בבין המצרים, כי אין לנו אלא מה שהחמירו הפוסקים.

ששי ומוצאי שבת

טו. גם בימי ששי אחרי חצות ומוצאי שבתות יש להימנע מלשמוע שירים המלווים בכלי שיר. יש חכם אחד מב"ב שחוזר כל שנה ואומר שצריך להכניס את השבת מתוך שמחה, ולא מתוך דיכאון, ולכן היקל לשמוע שירים ביום ששי אחר חצות, כי יש כבר הארת שבת, וגם היקל לשמוע שירים במוצאי שבת, כי ההארת שבת נמשכת. אבל זה לא נכון, ראשית, וכי מי שלא שומע שירים כבר נכנס לדיכאון?! ועוד, אבל היושב שבעה, בערב שבת יושב ומקבל תנחומים עד סמוך לשקיעה, ורק אז קם ומחליף חולצה והולך להתפלל, ומדוע שלא יקום כבר בחצות מפני הארת השבת?... אין דבר כזה.

היתרו של מרן זצ"ל

טז. אותו חכם הביא ראיה ממרן זצ"ל, שבזמנו התיר לשדרן מהרדיו - שמרן טרח והקים אותו - להשמיע שירים ביום ששי אחרי חצות, אבל האמת שלא היקל להם בגלל הארת שבת, אלא הרב ידע שבשעה זו אנשים רבים נמצאים בביתם ומאזינים לרדיו, והיו אנשים מסורתיים שאינם מזדקקים במצוות קלה כבחמורה³, שאם ישמעו שיש רק דרשות, יעבירו לערוצים חילוניים, ושם ישמעו דברים אסורים, ומכללם שירי תועבה עם איזה מילים, כל הראש שלהם בשטויות האלו, ויכולים להתקלקל, כי זה משפיע על הקדושה ועל ההשקפה, ובשביל למנוע מהם מכשול מרן היקל להשמיע להם שירים על טהרת הקודש, אבל באופן כללי מרן זצ"ל אמר מפורש שגם בימי ששי אחר חצות ומוצאי שבתות יש להחמיר, כמובא בילקוט יוסף ארבע תעניות (עמ' רט).

סתם ויש הלכה כסתם לגמרי

יז. נחזור בחזרה, אמרנו על פי דברי הרשב"א, שהשנה אין דין שבוע שחל בו, ונרחיב יותר. כתב מרן השלחן ערוך (סימן תקנ"ט סעיף ד), שאם חל ט' באב בשבת ונדחה ליום ראשון, מותר לספר ולכבס בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריה, ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו. ע"כ. אמנם האשכנזים בלאו הכי לא מסתפרים ולא מתגלחים כל ימי בין המצרים, אבל אנחנו הספרדים לא מסתפרים רק בשבוע שחל בו, וכן לא מתרחצים במים חמים בשבוע זה, ומרן בשלחן ערוך פסק בסתם כדעת הרשב"א שהתענית נעקרה משבת ונתקנה ביום ראשון, ולכן בשנה זו אין דיני שבוע שחל בו תשעה באב, ואמנם לדעת ה"ש מי שאומר נראה שהצום הוא מדין תשלומין, אבל כלל בדינו, שכאשר מרן כתב הלכה בסתם ויש, כוונתו לפסוק כדעת הסתם לגמרי.

הפשט לא יופשט

יח. הפלא שלי על האור לציון, שבמבוא לחלק ב' ביאר את הקו שלו, שכאשר מרן כתב סתם ויש, לכתחילה יש להורות כדעת היש אומרים, ורק במקום צורך גדול או חולי וכדומה עושים כמו הסתם. אמנם הכף החיים (בא"ח סי' יג אות ז, סי' ש"ט אות פט, וביו"ד סי' ס"ט אות לט, מה, סי' פ"א אות עה ועוד) כתב להחמיר כדעת היש אומרים, אבל לא כתב שכך דעת מרן עצמו, ולעולם מרן התכוין לפסוק כדעת הסתם לגמרי, אבל האור לציון כתב כן בדעת מרן. אבל במחילה מכבודו זה לא נכון, תיקח בעל תשובה שמתחיל ללמוד שלחן ערוך, ויקרא סתם ויש בשלחן ערוך, ויגיד לך שגם הוא מבין שהלכה כדעת הסתם. בכל אופן, הפלא על האור לציון שבנידון שלנו (ה"ג עמ' רנב) כתב, שבשנה זו אין דיני שבוע שחל בו, ונימק שהלכה כסתם כידוע,

³ שבוע שעבר הייתי באיזה מושב של חילוניים בצפון, ובצד היתה קופסא של כיפות, וכל מי שנכנס לוקח כיפה, וכשיוצא מניח אותה בחזרה... וגם הנשים באו שלא בצניעות, אחת בלי ידיים ואחת בלי רגליים... אבל שמענו שרב בתפקיד

וזה קצת סותר את הקו שלו שצריכים לחוש ליש מי שאומר. ואולי כתב כן מפני שראה שכך המנהג.

הגאון חכם בן ציון זצ"ל

יט. פעמים רבות דיברנו על יסוד דברי חכם בן ציון, ואני חייב להדגיש שהוא היה אחד מגדולי הדור שלנו, לא קטיל קני באגמא חלילה, מרן וחכם בן ציון אהבו אחד את השני אהבת נפש, וכל כולו היה שקוע בתורה, והיה ידען ולמדן וחרף, אבל אנחנו אומרים את הדברים כדרכה של תורה, ואדרבה מי שיש לו מה להשיב שיכתוב, אני רגיל לקבל מכתבים ולשלוח תשובות {וגם מרן בשנים האחרונות שלו היה כועס מאד על העורכים, במה שכתבו בכמה מפסקי ההלכות באור לציון, ובפרט על שלא הזכירו את שמו הטוב כלל ועיקר, למרות שהרב אול"צ ידע מהתשובות ביביע אומר, ואפילו הכי התעלמו. אבל תדעו שהרב עצמו היה אחד מגדולי הדור שלנו}.

המוחש לא יוכחש

כ. מרן החיד"א במחזיק ברכה (ז"ד סי' ט אות ב) ובברכי יוסף (או"ח סימן ס"א בשו"ר ברכה סק"ב) כתב ששאלו את מרן על כך פה אל פה, והשיב שדעתו לפסוק כדעת הסתם. ואם כדברי חכם בן ציון, למה לא אמר שצריך לחוש לכתחילה ליש אומרים. אני לא יודע מה יענה על זה, אם היו מראים לו את הדברים הללו אולי היה חוזר בו. גם הרמ"ע מפאנו (סימן צ"ז) - שהכיר את מרן והדפיס את ספריו באיטליה - כתב, שמרן השלחן ערוך התכוין בדברי הסתם לפסק גמור ומוחלט לפי סברתו, ולא זכר הסברא השניה אלא לחלוק כבוד לבעליה, שגם הם גדולים ורבים, ובהרבה מקומות פשט המנהג לאסור כמותם. ואילו כדברי חכם בן ציון, הרמ"ע מפאנו היה צריך לכתוב שמרן כתב את הסברא השניה כדי לחוש לה לכתחילה, ורק במקום צורך גדול יש לסמוך על הסתם. אלא ודאי שהלכה כסתם לגמרי. {ועוד, שבש"ע יש ככ"ג מקומות שמרן כתב סתם ויש, וסיים ונכון לחוש ליש מי שאומר (ראה עין יצחק ח"ג עמ' תעו), ולדברי האול"צ תמיד יש לחוש ליש מי שאומר, ולמה מרן כתב זאת רק במקומות בודדים. וע"כ שתמיד לא צריך לחוש ליש מי שאומר ורק באותם מקומות יש לחוש}. ועל כל פנים לפי דרכנו מובן שלהלכה אין השנה דיני שבוע שחל בו.

אבלות בדברים שבצינעא

כא. עוד נפקא מינה, האם בשבת זו נוהגת אבלות בדברים שבצינעא. והנה כתב הטור (סימן תקנ"ד): והרב רבינו יצחק כתב, אף על פי שאנו דוחים את הצום עד למחר, חייב אבלות בדברים שבצינעא, מידי דהוה אקובר מתו ברגל שנדחה עד אחר הרגל, אפילו הכי דברים שבצינעא נוהגים - לכן יאמר לגבאי שלא יעלה לתורה, ואם כבר קראו לו ברבים, לא יסרב, כי זה בפרהסיא - והוא הדין בשבת זו. ומהר"ם מרוטנבורג - שהיה תלמיד רבינו יצחק - חלק עליו, וסיים: ומיהו נכון להחמיר כדברי מורי, שאפילו הוא מיכל ואני מחמיר, היה לי לעשות כדבריו, וכל שכן עתה שהוא מחמיר ואני מיכל. ואולם המשיך הטור: ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב, ומיהו לשון התוספתא (תענית פ"ג ה"ג) שכתוב "ומעלה על שולחנו ואינו מונע עצמו משום דבר", משמע שאפילו בדברים שבצינעא יש להקל, וכן עמא דבר. מרן בשלחן ערוך (סימן תקנ"ד סעיף יט) פסק שבשבת זו האבלות אינה נוהגת אפילו בדברים שבצינעא, ומשמע מדבריו שעקרו את הצום משבת לגמרי, והעמידוהו ביום ראשון, וכדברי הרשב"א הנ"ל, ולכאורה לפי זה מרן היה צריך לפסוק בקטן שהגדיל ב' באב, שיהיה חייב בתענית, אבל עוד לא גמרנו...

רשמי מגיע - אמרו שמעולם לא ביקר שם רב ראשי לישראל, וכעת זו הפעם הראשונה - וזה עניין אותם, ונתתי להם שיחה ארוכה. אחר כך ליוו אותי לרכב, זה רוצה ברכה וזה רוצה עצה, ראיתי שיש להם אמונה ולב חם ליהדות, גם לאשכנזים שהיו שם.

בעלי ברית בצום דהוי

כב. התוס' בעירובין (פ:) הביאו מעשה בברית מילה שחלה ביום ראשון י' באב, ורבינו יעקב בר יקר שהיה אב בית דין ציווה עליהם להתענות עד זמן מנחה גדולה, ולאחר מכן התפללו מנחה ורחצו ואכלו מפני שיום טוב שלהם היה, ככתוב "שש אנכי על אמרתך". וגם הטור (סי' תקנט) הביא מעשה ברבינו יעב"ץ שהיה בעל הברית בתענית תשעה באב דחוויה, והתפלל מנחה מבעוד יום גדול, ורחץ, ולא השלים תעניתו לפי שיום טוב שלו היה. וכתב מרן הבית יוסף (שם) שכן הוא בהגהות מיימוניות (פ"ה אות ד), ובמרדכי (סוף מ"ק סי' תתקלד, ובסוף תענית) ובתשב"ץ (הוצאת תורה שבכתב, תשס"ה, סימן תס אות ב). וכן כתבו הרוקח (סי' קיג) והאור זרוע ח"ב (סי' תמ) ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב סימן רכז) ובהגהות אשרי (מ"ק כא. ד"ה והשיב) ובשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' ח).

היעב"ץ הראשון והיעב"ץ האחרון

כג. מעניין שהיעב"ץ - רבי יעקב עמדין בן החכם צבי - בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב (סי' כג), כתב לחלוק על דברי רבינו יעב"ץ הראשון, ולדעתו אין להקל לבעלי ברית בתענית דחוויה, ורק באגדה רמזו, "ביום הגמל את יצחק", מכאן סמך לסעודה שעשה אברהם אבינו ביום ה"ג מל. ומסיים שלא מצאנו חבר ליעב"ץ הראשון והוא יחידי. כנראה נעלם ממנו כל הראשונים שהזכרנו, אבל מכל מקום צריך להבין, איך היעב"ץ האחרון חולק על היעב"ץ הראשון, הלא ראשונים כמלאכים ואין לנו כוח לחלוק עליהם. אלא יש לבאר על פי מה שכתב החקרי לב (החוו"מ סימן עה ד"ה ובר מן דין), שאם אחד מהראשונים כתב חידוש גדול שלא מובא בשאר הראשונים, משמע שאינם מסכימים לזה, וכן מובא בבית יוסף (חוו"מ⁴ סי' קפג) ובשו"ת בית יוסף (סימן ז'), ובשו"ת מהר"י בן לב (ח"ג סימן מא), הרא"ם (סי' עה), ובדברי רבי יעקב בן חביב בשו"ת הרא"ם (סימן מז), ובספר גט פשוט (כללים סי' ד), ובשו"ת מהרשד"ם (סי' קכד) ועוד. וכל זה כדי ליישב איך היעב"ץ אחרון חלק על היעב"ץ הראשון, אולם בהגלות נגלות דעת שאר הראשונים, כך ההלכה למעשה, שבעלי ברית לא משלימים תעניתם. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (שם סעיף ט).

אשר יצר כמה פעמים

כד. הנידון דומה לדין מי שהלך לשירותים כמה פעמים, ולא בירך אשר יצר, הביא מרן הבית יוסף (סימן ז') בשם מהר"י אבוהב בשם הארחות חיים (הלכות נטילת ידים סי' יב) בשם גאון, שאם נתחייב כמה פעמים בברכת אשר יצר יברך כנגד כל פעם ופעם, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סעיף ג). לדעת הלבוש (סימן ד סעיף א) ורבי אליהו ישראל (בכסא אליהו סימן ז סק"א) אין זמן מוגבל לברך אשר יצר, ולפי זה אם הוא בעל בתשובה, יחשב כמה פעמים הלך לשירותים במהלך חייו ויעמוד ויברך כנגד כולם... אבל באו הרבה אחרונים וחלקו, וכתבו שיברך פעם אחת ויפטור הכל, נר לאחד נר למאה, ומהם הב"ח (שם), המגן אברהם (סק"א), השל"ה (חולין ענין ק"ש דלילה בהגה ד"ה כתב), העולת תמיד (סק"ב), נחלת צבי (סק"ג), ישועות יעקב (סק"ב), סולת בלולה (סק"ד), הגאון רבי זלמן בש"ע שלו (סעיף ג), חיי אדם (כלל א אות ז), הפרי מגדים (מש"ז סק"ב), הגר"א (סק"ו), החיד"א בברכי יוסף (סק"ג), נהר שלום וינטורה (סימן ז), מנחת אהרן (כלל ה אות ז), קיצור ש"ע של הרב גאנצפריד (סימן ד אות ו), שערי תשובה (סק"ב), שאילת יעב"ץ (ח"א סימן טו), המשנה ברורה (סק"ז), הבן איש חי (פרשת ויצא אות יב), הכף החיים (סק"ה). ובילקוט יוסף (סימן ז סעיף ז) הבאנו מה שיש שואלים, כיצד כל אותם אחרונים חלקו על גאון, הלא כבר כתב מרן בהקדמתו לבית יוסף: כי בעונותינו הרבים קצר מצע שכלינו להבין דבריהם, כל שכן להתחכם עליהם ולהכריע. ועל פי האמור מיושב,

⁴ מרן זצ"ל בצעירותו היה מלמד קבוצת אברכים דיני חושן משפט, מאיפה אני יודע? יש מכתב בכתב ידו, שכתב לאיזה מישהו שהוא טרוד, כי פעם בשבוע הוא מלמד קבוצת אברכים חשובים חושן משפט על הסדר, וצריך להכין את השיעור.

כיון שרק גאון אחד אמר את אותו חידוש, מן הסתם שאר הראשונים חולקים, ואנחנו הולכים בעקבותיהם.

פסק דרבנן

כה. נמצא שלכאורה יש סתירה בדברי מרן, מצד אחד פסק שאין דין שבוע שחל בו, ולא נוהג בדברים שבצינעא, וזה כהצד שעקרו את התענית מיום שבת ליום ראשון. ומצד שני פסק שבעלי ברית פטורים מהתענית בתשעה באב דחוי, וזה כהצד שתורת תשלומין עליו. אבל התירוץ הפשוט הוא, שמרן תפס לקולא כשני הצדדים, 'זיל הכא קמדחי לה וזיל הכא קמדחי לה', שהרי הכל מדרבנן ופסק דרבנן להקל.

לימוד תורה בשבת ט' באב

כו. על פי האמור שבשבת ט' באב לא נוהגת אבלות שבצינעא, יש להתיר ללמוד תורה בשבת זו, ואינו צריך ללמוד דוקא בדברים הרעים כדן יום תענית תשעה באב שחל בחול, וכדן האבל. ואפילו לגבי אבלות חדשה ברגל, בשו"ת חכם צבי (סי' ק) נשאל על אחד שכל לימודו הוא במשניות והוא בקי בהם בעל פה ולא יכול ללמוד דבר אחר, ואשתו נפטרה ל"ע ביום טוב ראשון של חג הסוכות, ואסור לו ללמוד תורה, ושלח שאלה לחכם צבי: איך אשב בסוכה עם הקישוטים היפים, ואלמד רק בדברים הרעים? והתיר לו החכם צבי ללמוד משניות בחול המועד, והסתמך על הרמב"ם (פ"י מהלכות אבל ה"ג) שאין אבלות ברגל גם בדברים שבצינעא, ואף שמרן השלחן ערוך (סימן תקמח סעיף ד) לא פסק כדברי הרמב"ם, אבל עדיף מאשר ישב בטל.

לולי תורתך שעשועי

כז. סיפרתי בכמה הזדמנויות, כשהרבנית ע"ה נפטרה לפני קרוב ל-28 שנה, מרן זצ"ל ישב בפרוזדור בית החולים הדסה, ובכה ובכה ונאנח, כי אין אשה מתה אלא לבעלה (סנהדרין כב:), ובפרט שהיתה אשה גדולה שעשתה הכל עבורו, מעולם לא הלך לבנק, ולא לחנות בגדים, ולא למכולת, ולא לשוק, כל הזמן ישב ועסק בתורה. אמנם היו דברים שעזר לה, מי שלא עוזר בכלל הוא אכזר, היה מחזיק לתינוק את בקבוק החלב ומנענע את העגלה תוך כדי לימודו, אבל היא מרצונה החופשי הסירה מעליו את עול הבית, כי היא גדלה בין החכמים בביתו של חכם אברהם פטאל שהשבוע חל יום פטירתו, וידעה מהו ערך לימוד התורה. וכשאנחנו הבנים ראינו את מרן בוכה בדמעות שלישי, פחדנו עליו, כי הבכי הזה עלול להזיק לו לעיניים, ועל כן רציתי להסיח את דעתו, ניגשתי אליו ושאלתי אותו שאלה בהלכה: אבא, יש כאן מישהו שהתחיל להתפלל ערבית, ובאמצע תפלת עמידה כשהגיע לברכת "רפאנו ה' ונרפא", לפתע "ואשמע אחרי קול רעש גדול" - שמע קול זעקות מבני משפחתו שקוראים "שמע ישראל" והבין שאביו נפטר. והשאלה מה יעשה, אם ימשיך להתפלל, הלא הוא אונן הפטור מכל המצוות, ואסור לו להתפלל ולברך ברכות, ואם יפסיק להתפלל, יפסיד את התפלה ונמצא שמה שבירך עד ברכת רפאנו, הכל ברכות לבטלה, 'אוי לי מוצרי אוי לי מוצרי'. אני המצאתי סיפור כמו שעושה הרב 'חשוקי חמד'... והייתם צריכים לראות איך מרן שכח שמתו מוטל לפניו והתעורר לתחייה, ואמר לי: תראה, בספר מוצל מאש (סימן כא) של הרב אלפאנדרי, מדבר בנידון זה, וכן החיד"א בברכי יוסף (סימן עא) ובשירי ברכה (י"ד סי' שמא), והתחיל לפלפל איתי ולהביא סוגיות מכאן ומשם [א.ה. ראה באורך ילקוט יוסף אבלות (עמ' קנא)], וכך הרגענו אותו. הבנתי מה זה "לולי תורתך שעשועי אָז אֶבְרַתִּי בְּעֵינַי" (תהלים קיט, בב).

פלאצום PELETZOM

⁵ מרן הבית יוסף באבכת וכול (סימן קנה) כתב כלפי הריטב"א "לאו קטיל קנה באגמא אנן", והלא מרן זכה למה שזכה בזכות הענווה שלו, ואין חלק על ראשון. אלא כשרואים ראשון יחידי שאומר דבר תמוה, תולים שהשאר לא הסכימו אתו.